برایەتی نێوان موسڵمانان

بەشی چوارەم

مافەکانی برایەتی نێوان موسڵمانان

(حقوق الأخوة)

(١١ - ١٤)

ئامادەکردنی : مامۆستا محمد عبد الرحمن
وتار خوێن لە مزگەوتی: حاجی لەر : کەلار

بسم الله الرحمن الرحيم

٥ - حەسودی بردن بە یەکتر ((ولا تحاسدوا)):

(الحافظ ابن حجر) فەرموویەتی: (**حەسودی:** بریتی‌یە لە خۆزگە خواستنی کەسێك بە نەمانی ناز و نیعمەتی خوا بە سەر کەسێکەوە کە شایستەیەتی بە شێوەیەك کەوا گشتگیر تر بێت لەوەی کە هەوڵ بدات بۆ ئەوە یان هەوڵ نەدات ، جا ئەگەر هەوڵی دا ئەوا دەبێت بە ستەمکار و دەست درێژیکار، وە ئەگەر هەوڵی بۆ نەدا و دەری نەخست و نەشبووە هۆکارێك بۆ جەخت کردنەوە لە هۆکارەکانی ناخۆش حاڵی کەوا موسڵمانی لێ‌قەدەغە کراوە لە ئاستی موسڵماندا ئەوا سەیر دەکرێت: جا ئەگەر ڕێگر لە دەرنەخستن و نەبوونە هۆکار بۆ لە ناودانی بێ‌دەسەڵاتی و بێ‌توانایی بوو بە شێوازێك کەوا ئەگەر توانای ببێت ئەوە دەکات ئا ئەوە تاوانبارە .. وە ئەگەر ڕێگر لەوە خۆپارێزی کردن بوو لە سزای خوای گەورە ئا ئەوە بیانووی بۆ دەهێنرێتەوە و تاوانبار ناکرێت چونکە ناتوانێت ئەو خوتورە دەروونی‌یانە لە خۆی دوور خاتەوە، بۆیە ئەوەندەی بەسە کە هەوڵ بدات بۆ ڕەت کردنەوە و دوور خستنەوەی ئەو ختوورانە و کار پێ‌نەکردنیان و بڕیاریش نەدات کەوا کاریان پێ‌بکات و بڕیاریان لە سەر بدات.. .)[١٤].

وە شێخ (ابن العثيمين) فەرموویەتی: (**حەسودی:** بریتی‌یە لەوەی کەوا مرۆڤ پێی ناخۆش بێت خوا ناز و نیعمەتی داوە بە سەر کەسێکی ترەوە جگە لە خۆی، بۆ نموونە: پێت ناخۆش بێت کەوا خوا نیعمەتی خۆیی داوە بە سەر ئەو پیاوەدا بە ماڵ و پارە یان بە کوڕ و

---

[١٤] الفتح : (١٠ / ٥٩٢) .

منداڵ یان بە ژن و خێزان یان بـە زانسـت یان بە خواپەرستی یان بە جگە لەمانە لە نیعمەتەکانی تر، جا خۆزگەی نەمان و لـە ناوچـوونی بخوازێـت یـان نـەیخوازیت یکسانە و هەر بە حەسودی دەژمێردرێت.

هەرچـەندە هەنـدێك لـە زانایـانیش دەفـەرموون: **حەسـودی:** بریتـیـە لـە خۆزگە خواستنی کەسێك بە نەمانی ناز و نیعمەتی خوا بـە سـەر کەسێکی تـرەوە، بەڵام ئەمە پیس ترە و توند و خەس ترە، ئـەگینا تـەنها پێنـاخۆش بـوونی مرۆڤـ بەوەی کە خـوا نیعمـەتی خـۆی بـدات بـە سـەر کەسـێکی تـردا ئـەوە بریتـیـە لـە حەسودی)[١٥].

٦ ـ **زیاد کردنی نرخی شت و مەك لـە سەر یەکتر بە بێ مەبەسـتی کـڕینی** ((ولا **تناجشوا**)):

قال الـحافظ: (قوله: "ولا تناجشـوا" من النجش: وهو أن يزيد في السلعة وهو لا يريد شراءها ليقع غيره فيها)[١٦].

واتە: (النجش) بریتـیە لە زیاد کردنـی نرخی شت و مەك لـە سـەر یـەکتر بـە بـێ مەبەستی کڕینی بۆ ئـەوەی کەسـێکی تـر جگـە لـە خـۆی بکەوێتـە نـاو ئـەو زیـادە دانەیەوە .

٧ ـ **ڕق و قـین لـە یـەکتر بـوون:** ((ولا **تباغضوا**)):

قال ابن عبد البر: (وفي هذا الحديث من الفقه أنه لا يحل التبـاغض لأن التبـاغض مفسدة للدين حالقة له، ولـهذا أمـر (ﷺ) بالتواد والتحاب حتـى قـال: "تـهادوا تـحابوا"[١٧])[١٨].

واتـە: لـەم فەرموودەیـەدا ئـەوە تێدەگەین کەوا ڕقەبەرایەتی حەڵاڵ نـیـە بەرامبـەر یـەکتر چـوونکە ڕق و قـین لـە یـەکتر بـوون تێکـدەری دینـە و ئـایین دادەتاشێت، لەبـەر ئەمـە پێغەمبـەر (ﷺ) فـەرمانی کـردووە بـە دۆسـتایەتی و خۆشەویستی یەکتر تـا ئـەو ڕادەیـەی کـە فەرموویەتی: دیاری بدەن بـە یـەکتر بـۆ ئەوەی ببن بە خۆشەویستی یەکتر .

وە (الـحافظ ابن حجر) فەرموویـەتی: ("ڕق و قینتـان لـە یـەکتر نـەبێت"، مەبەست ئەوەیـە ڕێگـا و هۆکارەکـانی ڕق لێبوون مەگرنەبەر چونکە ڕق و قین خۆی لـە سـەرەتاوە بـە دەسـت نایـەت، وە ووتراوە: مەبەست قەدەغە کردنی هـەوا و ئارەزووە گومڕاکارەکانە کە دەبێتە هـۆی پەیـدابوونی ڕق و قـین، منـیش دەڵـێم (الـحافظ ابن حجر): بەڵکو گشتگیر تـرە لەوەی کە مەبەست قەدەغە کردنـی هـەوا و ئـارەزووە گومڕاکارەکـان بێـت چـونکە گرتنە بەری هەوا و ئارەزووەکان جۆرێکـە لە ڕق و قین، وە لە ڕاستیدا ڕق و قین لـە نێوان دوو کەسدا دەبێـت، بـەڵام هەنـدێك

---

[١٥] شرح رياض الصالـحين : (١ / ٥٩٨) .
[١٦] الفتح : (١٠ / ٥٩٥) .
[١٧] صحيح الـجامع الصغير رقم : (٣٠٠٤) .
[١٨] التمهيد : (٦ / ١١٦) .

جار بۆ ئەوەش بە کار دێت ئەگەر لە یەکێکیش لە دووانەوە بێت، وە ئەو ڕق و قینەش زەم کراوە کە لە پێناو جگە لە خوای گەورەدا بێت، چونکە ڕق و قین لە پێناوی خوای گەورەدا واجب و پێویستە و خاوەنەکەشی پاداشت دەدرێتەوە لە بەر ئەوەی حەق و مافی خوای بە گەورە ڕاگرتووە ئەگەر چی هەردووکیان یان یەکێکیانیش لە لای خوا لە کەسانی ئاشتی خواز بن، وەك ئەوەی تێکۆشان و هەوڵدانی ڕێی پێدەباتە بەر باوەڕ بوون بە شتێك بە پێچەوانەی ئەوەکەی ترەوە ئەویش ڕق و قینی لێدەبێت لە سەر ئەوە، ئا ئەو کەسە چاولێپۆشاو کراو دەبێت لە لای خوا)[١٩].

٨ - پشت لە یەکتر کردن ((ولا تدابروا)):

(الحافظ ابن حجر) فەرموویەتی: (**"پشت لە یەکتر مەکەن"**، (الخطابي) فەرموویەتی: مەبەست ئەوەیە پشت لە یەکتر مەکەن بەوەی یەکێکتان پشت لە براکەی بکات، لە ڕووکردنی پشتی کەسێك لە کەسێکی ترەوە وەرگیراوە ئەگەر ڕووی تێنەکات و ڕوو لە لا بێت لە کاتێکدا کە دەیبینێت، وە (ابن عبد البر) فەرموویەتی: بە ڕوو لێنەکردن ووتراوە پشت لێنەکردن چونکە ئەو کەسەی ڕق و قینی لە دڵدایە ڕوو لە لا دەبێت، وە هەر کەسێك ڕوو لە لا بوو پشتی لێدەکات، وە خۆشەویستیش بە پێچەوانەوە ڕووی لێدەکات، وە ووتراوە: مەبەست ئەوەیە با یەکێکتان خۆ پێش خەر نەبێت بە سەر کەسێکی ترەوە، وە بە خۆ پێش خەر ووتراوە پشت لێکار لە بەر ئەوەی پشتی لێدەکات کاتێك خۆی پێش دەخات لە شتێکدا بەرامبەر بە ئەوی تر، وە ئیمامی (مالك) لە کتێبی (الموطأ)دا بە لەمە تایبەت تر لێکیداوەتەوە و فەرموویەتی: من پشت لێکردن تەنها بەوە دەژمێرم کە ڕوو لە لا بکات لە کاتی سەلام کردندا، بەوەی کە ڕووی تێنەکات و پشتی ڕوومەتی لێبکات، وەکو بڵێیەی ئەم لێکدانەوەی لە کۆتایی فەرموودەکەوە وەرگرتووە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: "بە یەك دەگەن، بەڵام ئەم ڕوو ناکاتە ئەو، وە ئەویش ڕوو لە ئەم ناکات، وە چاکترینیان ئەوەیانە کە دەست بە سەلام کردن دەکات"، چونکە لەمە وا تێدەگەیت کە دەربڕینی سەلام کردن لە هەردووکیانەوە یان لە یەکێکیانەوە ئەو ڕوو لە لا کردنە هەڵدەگرێت و نایهێڵێت . . . وە ئەوەش پشتگیری ئەم لێکدانەوەیە بکات ووتەکەی (أنس)ە کە فەرموویەتی: پشت لێکردن بریتییە لە ناکۆکی بوون و عاجز بوون)[٢٠].

٩ - مامەڵە کردن لە سەر مامەڵەی یەکتر: ((ولا يبع بعضكم على بيع بعض)):

[١٩] الفتح : (١٠ / ٥٩٣) .

[٢٠] الفتح : (١٠ / ٥٩٢ - ٥٩٣) .

(ابن عبد البر) فەرموویەتی: (مەبەست بە فەرموودەی "مامەڵە لە سەر مامەڵەی یەکتر مەکەن" ئەوەیە کەوا کڕیار شتومەکێك پەسەند بکات و بە باشی بزانێت و ئارەزووی بکات و بە شێوازێکی گەرمەوە بچێتە دەم بفرۆشەوە و لای بۆ بکاتەوە و هەردووکیان بکەونە ناو باسی نرخەکەیەوە و تەنها ئەوە مابێت کە مامەڵکە دابمەزرێت و ڕازی ببن پێی .. جا ئەگەر بفرۆش و کڕیار گەیشتنە ئەم حاڵەتە ئەوا دروست نییە بۆ هیچ کەسێك بێتە بەینیانەوە و داخوازی بکات لە یەکێکیان کەوا مامەڵەکەیان هەڵبوەشێنێتەوە، وە ئەگەر هەر کەسێك ئەمەی کرد ئەوا کارێکی خراپی کردووە، وە ئەگەر زانا بێت بە قەدەغەکراوێتی ئەمە ئەوا سەرپێچی خوای کردووە و تاوانبارە، وە ئیمامی (الثوري) فەرموویەتی: مەبەست ئەوەیە بڵێت: لای من لەمە باشتر هەیە ...)[21].

وە (الحافظ ابن حجر) فەرموویەتی: (زانایان فەرموویانە: فرۆشتن لە سەر فرۆشتنی یەکتر حەرامە، هەروەها کڕینیش لە سەر کڕینی یەکتر، ئەمەش بریتییە لەوەی کەوا لە کاتی پەشیمانیدا بڵێت بەو کەسەی کە شتێکی کڕیوە ئەم مامەڵەیە هەڵوەشێنەوە بۆ ئەوەی من بە نرخێکی کەم تر و هەرزان تر پێت بفرۆشم، یان دەڵێت بە کابرای بفرۆش ئەم مامەڵەیە هەڵوەشێنەوە بۆ ئەوەی من بە نرخێکی زیاتر لێتی بکڕم، ئەمەش حەرامە بە کۆڕای زانایان)[22].

هەروەها ناشبێت موسڵمان شتی عەیب دار بفرۆشێت بە برای موسڵمانی مەگەر بۆی ڕوون بکاتەوە:

وقال الحافظ: (وقال عقبة بن عامر: "لا يحِل لامرئٍ أنْ يبيع سلعة يعلم أن بها داء إلا أخبره" في رواية الكشميهني "أخبر به"، وهذا الحديث وصله أحمد وابن ماجه والحاكم من طريق عبد الرحمن بن شِماسة - بكسر المعجمة وتخفيف الميم وبعد الألف مهملة - عن عقبة مرفوعاً بلفظ: "المسلم أخو المسلم، ولا يحل لمسلم باع من أخيه بيعاً فيه غش إلا بينه له"، وفي رواية أحمد: "يعلم فيه عيباً " وإسناده حسن)[23].

واتە: حەڵاڵ نییە بۆ هیچ کەسێك شتومەکێك بفرۆشێت بە کەسێکی تر لە کاتێکدا کە دەزانێت ئەو شتومەکە عەیب دارە ئیللا مەگەر هەواڵی بداتێ، وە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: "موسڵمان برای موسڵمانە، وە حەڵاڵ نییە بۆ هیچ موسڵمانێك شتێك کەوا غەش و خیانەت و کەم و کوڕی تێدا بێت بفرۆشێت بە براکەی ئیللا مەگەر بۆی ڕوون بکاتەوە .

١٠ - داخوازی کردنی ژن لە سەر داخوازی یەکتر ((ولا يخطب الرجل على خطبة أخيه)):

---

[21] التمهيد : (١٣ / ٣١٧) .

[22] الفتح : (٤ / ٤٤٧) .

[23] الفتح : (٤ / ٣٩٣) .

قال الـحافظ: (قوله: باب "لا يـخطب على خِطبة أخيه حتى ينكح أو يـدع" كـذا أورده بلفظ "أو يدع" وذكره في الباب عن أبي هريرة بلفظ: "أو يترك" وأخرجه مسـلم مـن حديث عقبة بن عامر بلفظ "حتـى يـذر"، وقد أخرجه أبو الشيخ في كتاب النكاح من طريق عبد الوارث عن هشام بن حسان عن محمد بن سيرين عن أبي هريرة بلفظ " حتى ينكح أو يدع" وإسناده صحيح ...

واتە: نابێت موسڵمان بچێتە خوازبێنی ئافرەت لە سەر خوازبێنی برای موسڵمانی تاوەکو ئەو دەیخوازێت یان وازی لێدێنێت.

قوله: "أو يأذن له الـخاطب" أي حتى يأذن الأولُ للثانـي ...

واتە: یان تاوەکو خوازبێنی کاری یەکەم ڕێی پێبدات واتە بەوەی دووەم...

(الـحافظ ابن حجـر) فەرموویەتی: (زۆرینەی زانایان فەرموویانە:

ئەم قەغەکردنەی خوازبێنی لەسەر خوازبێنی بۆ حەرامێتییە، وە (الـخطابي) فەرموویەتی: ئەم قەغەکردنەی خوازبێنی لە سەر خوازبێنی لە ڕەوشت و ئاکار بەرزییە و بۆ قەغەکردنێکی حەرامێتی نییە کەوا گرێبەند و عەقدی یەك خستنی ژن و مێرد هەڵوەشێنێتەوە لای زۆرینەی زانایان، (الـخطابي) ئاوای فەرمووە بەڵام هیچ پەیوەست بوونێك نییە لە نێوان ئەوەی کە بۆ حەرامێتی و هەڵوەشاندنەوە بێت لای زۆرینەی زانایان بەڵکو ئەمە لای زۆرینەی زانایان بۆ حەرام بوونە و گرێبەند و عەقدەکەش هەڵناوەشێنێتەوە، بەڵکو (النووي) کۆڕای زانایانی گێڕاوەتەوە لە سەر ئەوەی کە ئەم قەغەکردنە بۆ حەرامێتییە ...

قوله: "حتـى ينكح" أي حتـى يتـزوج الـخاطب الأول فيحصل اليأس الـمحض .

واتە: تاوەکو خوازبێنی کاری یەکەم مارەی دەکات و ئەو کاتە تەنها بێئومێدی دێتە دی بۆ خوازبێنی کاری دووەم .

وقوله: "أو يتـرك" أي الـخاطب الأول التزويج فيجوز حينئذ للثانـي الـخِطبة، فالغايتان مختلفتان: الأولـى ترجع إلى اليأس، والثانية ترجع إلى الرجاء ...)[٢٤].

واتە: یان تاوەکو خوازبێنی کاری یەکەم واز دێنێت لە خواستنی، ئەو کاتە دروستە بۆ ئەوەی دووەم بچێتە خوابێنی ئەو ئافرەتە داواکراوە، لێرەدا هەردوو دەرئەنجامەکە جیاوازن: یەکەمیان دەگەڕێتەوە بۆ بێئومێدی، وە دووەمیان دەگەڕێتەوە بۆ ئومێد و هیوا بوون ...

١١ ـ **ستەم لێکردن** ((**لا يظلمهُ**)):

قال الـحافظ: (قوله: "لا يظلمه" هـو خبر بـمعنى الأمر، فإن ظلـم الـمسلم للمسلم حرام)[٢٥].

---

[٢٤] الفتح : (٩ / ٢٤٩ ـ ٢٥٢) .

[٢٥] الفتح : (٥ / ١٢١) .

واتە: "ستەم و زوڵمی لێناکات" ئەمە هەواڵە بە واتای فەرمان پێکردن بەوەی کە ستەم و زوڵم لە یەکتر نەکەن، چونکە ستەم و زوڵمی موسڵمان لە موسڵمان حرامە .

وە شێخ (ابن العثـيمين) فەرموویەتی: (ستەم و زوڵمی لێناکات نە لە ماڵ و سامانیدا، وە نە لە لاشەیدا، وە نە لە سومعەت و ناموسیدا، وە نە لە خێزان و کەس و کاریدا، واتە ستەم و زوڵمی لێناکات بە هیچ جۆرێك لە جۆرەکانی ستەم و زوڵم. . .)[٢٦].

١٢ ـ نەدان بە دەستەوەی یەکتر ((ولا يُسلمه)):

(الـحافظ ابن حجـر) فەرموویەتی: (مەبەست بە "نایدات بە دەستەوە" ئەوەیە کەوا وازیلێناهێنێت بۆ کەسێك یان بۆ شتێك کە زیانی پێبگەیەنێت بەڵکو سەری دەخات و بەرگیری لێدەکات، وە ئەمەش تایبەت ترە لە ستەم لێنەکردن، وە ئەمەش هەندێك جار واجبە و هەندێك جاریش سوننەتە بە پێی جیاوازی حاڵەتەکان، وە لە ڕێگایەکی تری فەرموودەکەدا هاتووە: " نایدات بە دەستەوە لە کاتێکدا کە بەڵایەك ڕووی تێدەکات "...)[٢٧].

وە شێخ (ابن العثـيمين) فەرموویەتی: ("وە نایدات بە دەستەوە" مەبەست ئەوەیە نایدات بە دەست کەسێکەوە کە ستەم و زوڵمی لێباکات، بەڵکو بەرگیری لێدەکات، و دەیپارێزێت لە خراپە و زیان و زەرەر، کەواتە ئەمە دوو شتی کۆکردووەتەوە:

یەکەم: کەوا خۆی ستەم و زوڵمی لێناکات .

وە **دووەم**: کەوا نایدات بە دەست کەسێکی ترەوە کە ستەم و زوڵمی لێباکات، بەڵکو بەرگیری لێدەکات .

لە بەر ئەمە زانایان (ڕەحمەتی خوایان لێبێت) فەرموویانە: واجب و پێویستە لە سەر مرۆڤی موسڵمان کەوا بەرگیری بکات لە برای موسڵمانی لە سومعەت و ناموس و لاشە و ماڵ و سامانیدا، واتای بەرگیری کردن لە سومعەت و ناموسی ئەوەیە: کە ئەگەر بیستی یەکێك جوێنی پێدەدات و غەیبەت و زەمی دەکات ئەوا پێویستە بەرگیری لێبکات، هەروەها واتای بەرگیری کردن لە لاشەی ئەوەیە: کە ئەگەر یەکێك ویستی دەست درێژی بکاتە سەر برایەکی موسڵمانت و تۆش لە تواناتدا هەیە ئەو دەست درێژی کردنە ڕەت کەیتەوە ئەوا پێویستە لە سەرت کەوا بەرگیری لێبکەیت، هەروەها واتای بەرگیری کردن لە ماڵ و سامانی ئەوەیە: کە ئەگەر یەکێك ویستی ماڵکەی ببات، ئەوا پێویستە لە سەرت کەوا بەرگیری لێبکەیت)[٢٨].

---

[٢٦] شرح رياض الصالـحين : (١ / ٥٩٢) .

[٢٧] الفتح : (٥ / ١٢١) .

[٢٨] شرح رياض الصالـحين : (١ / ٥٩٢) .

١٣ ـ **خیانەت نەکردن لە یەکتر** ((**ولا یخونه**)):

شێخ (ابـن العثـیمین) فەرموویـەتی: (مەبەسـت بـە "خیانـەتی لێناکـات" ئەوەیە: کە غـەدری لێناکـات لـە جێگای متمانێ پێکردندا ئەگەر ئەمانەتی پێدا بە سەر شتێکدا یان بە سەر ماڵێکدا یـان بـە سـەر نهێنییەکـدا یـان بـە سـەر جگـە لەمانەدا ئەوا خیانەتی لێناکات .

وە **خیانەت**: بریتییە لە غەدر کردن لە کەسێك لە جێگای متمانـێ پێکردنـدا، وە دروست نییـە بـۆ کەسـێك کـەوا خیانـەت بکـات لـە بـرای موسـڵمانی ئەگـەر چـی ئەویش خیانەتی لەم کردبێ، واتـە ئەگـەر برایـەکی موسـڵمانت خیانـەتی لێـت کـرد ئـەوا تـۆ خیانـەتی لـێ مەکـە لـە بـەر فەرموودەکـەی پێغەمبـەر (ﷺ) کـە فەرموویـەتی: "ئەمانەتەکە بدەرەوە بـە دەسـت ئـەو کەسـەی کـە داوێـتی بـە دەستت، وە خیانەت مەکە لەو کەسەی کە خیانەتی لێت کردووە"[٢٩] ...)[٣٠] .

١٤ ـ **درۆ نەکردن لە گەڵ یەکتردا** ((**ولا یکذبه**)):

قال الشیخ ابن العثیمین: ("لا یکذبه" أي لا یـحدثه بکذب، والکذب حرام)[٣١] .

واتە: مەبەست ئەوەیە درۆی لـە گەڵـدا ناکات، چونکە درۆ حرامە .

١٥ ـ **پشتی بەرنادات** ((**ولا یـخذله**)):

قال الصنعاني: ("ولا یخذله": والـخذلان ترك الإعانة والنصر، ومعناه: إذا استعان بـه في دفع أي ضر أو جلب أي نفع أعانه)[٣٢] .

واتە: پشتی بەرنادات، وە پشت بەردان بریتـییـە لـە یارمـەتی نـەدان و سەرنەخسـتن، وە مەبەسـتیش ئەوەیـە: ئەگەر داوای پشـت گـیری لێکـرد بـۆ دوور خستنەوەی هـەر زیانێـك یـان بـۆ دەسـت کـەوتنی هـەر سـوودێك ئـەوا پشـت گـیری دەکات .

١٦ ـ **سوکایەتی نەکردن بە یەکتر** ((**ولا یحقره**)):

شێخ (ابـن العثـیمین) فەرموویـەتی: ("بە چاوی سوکەوە سەری ناکات" واتـە: بە کەمی نازانێت و سـوکایەتی پێناکـات، تەنانەت ئەگەر چ لەویش گەورەتر بێت لە تەمندا، وە ئەگەر چی لەویش پـارەی زۆر تر بێـت، وە ئەگـەر چـی لـەویش زانیـاری زۆر تر بێت ئەوا هـەر بـە چـاوی سـوکەوە سەری ناکات، وە بە کەم زانینی خـەڵك و بە چاوی سوکەوە سەیر کردنیان بەشێکە لە فیز زلی و خۆ بەگەورە زانین خوا پـەنا بدات، پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: "الکِبر بطر الـحق وغمط الناس"[٣٣] واتـە: "خـۆ بە گەورە زانین بریتییە لە ڕەت کردنـەوە

[٢٩] صحیح سنن أبـي داود رقم : (٣٥٣٥) وصحیح سـنن الترمذي رقم : (١٢٦٤) .
[٣٠] شرح ریاض الصالـحین : (١ / ٥٩٥) .
[٣١] الـمصدر السابق .
[٣٢] سبل السلام شرح بلوغ الـمرام : (٤ / ١٩٥) .
[٣٣] صحیح مسلم رقم : (٩١) .

و قەبوڵ نەکردنی حەق و بە کەم زانینی خەڵك و بە چاوی سوکەوە سەیر کردنیان")[٣٤].

سیانزەیەم: داپۆشینی عەیبە و تاوان و کەم و کوڕیی یەکتر ((**ومن ستر مُسلماً سترهُ الله یوم القیامة**)):

(الحافظ ابن حجر) فەرموویەتی: ("هەر کەسێك موسڵمانێك داپۆشێت" واتە: دەیبینێت بە سەر کارێکی نابەجێوە و ئاشکرای ناکات بۆ خەڵك و دایدەپۆشێت، وە ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کەوا وازبێنێت لە ڕێ لێگرتن و قەدەغە لێکردن و ئامۆژگاری کردنی لە نێوان هەردووکیاندا، وە حاڵەتی دروستێتی شایەتی دان لە سەری بەوە لێکدەدرێتەوە کەوا ئەگەر ڕێی لێگرت و ئامۆژگاری کرد بەڵام ئەو هەر وازی نەهێنا لە کردەوە خراپ و نابەجێکەی و ئەنجا ئاشکراشی کات، هەروەها موسڵمان فەرمانی پێکراوە بەوەی کە خۆی داپۆشێت و خراپەکانی ئاشکرا نەکات ئەگەر ئەنجامیدا، وە ئەگەر ڕۆیشت بۆ لای کاربەدەستان و دانی نا بە تاوان باری خۆی ئەوا ڕێگری ئەمەی لێناکرێت، وە ئەوەی ڕوون بێت ئەم داپۆشینە لە کاتێکدا دەبێت ئەگەر تاوانەکە کۆتایی پێهاتبێت، وە ڕێ لێگرتن و قەدەغە لێکردن بۆ تاوانێکە کەوا کەوتبێتە ناوی‌یەوە و سەرقاڵی ئەنجام دانی بێت لەم حاڵەتەدا واجبە ڕێی لێبگرێت ئەگینا بەرزی دەکاتەوە بۆ لای دەسەڵات داران، وە ئەمەش بریتی نی‌یە لە غەیبەتی حەرام و قەدەغە کراو بەڵکو بەشێکە لە ئامۆژگاری‌یە واجبەکان، وە ئاماژەشی تێدایە بۆ وازهێنان لە غەیبەت کردن چونکە هەر کەسێك خراپەکانی براکەی ئاشکرا بکات ئەوا دای‌نەپۆشیوە ...)[٣٥].

چواردەیەم: خۆ بەدوور ڕاگرتن لە خوێن و ماڵ و ناموسی یەکتر بە ناحەق ((**کُلُّ المسلم علی المسلم حرام دمه وماله وعرضه**)):

پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە پێناسەی موسڵمانی ڕاست و ساغ و کامڵدا فەرموویەتی: ((المسلم من سلم المسلمون مِن لسانِهِ ویدِهِ))[٣٦].

واتە: موسڵمان ئەو کەسەیە کەوا موسڵمانان پارێزراو و سەلامەت بن لە زمان و دەستی .

لە شەرحی ئەم فەرموودەیەدا: ((سباب المسلم فسوق وقتاله کفر))[٣٧] واتە: "جوێن دان بە موسڵمان فاسقێتی و لە ڕێدەرچوونە، وە کوشتار کردنشی بەشێکە لە بێباوەڕی" (المناوي) فەرموویەتی: (ففي الحدیث تعظیم حق المسلم والحکم علی من سبه بغیر حق

[٣٤] شرح ریاض الصالحین : (١ / ٥٩٥ ـ ٥٩٦) .

[٣٥] الفتح : (٥ / ١٢١ ـ ١٢٢) .

[٣٦] صحیح البخاري رقم : (١٠) وصحیح مسلم رقم : (٤١).

[٣٧] صحیح البخاري رقم : (٤٨) وصحیح مسلم رقم : (٦٤).

بالفُسق، وقتاله كفر ... بـمعنـى كفـران النعمة والإحسان في أخوة الاسلام)[٣٨].

واتە: ئەم فەرموودەیە گەورەیی مافی موسڵمانی تێدایە، هەروەها حوکم و بڕیار دان بە سەر ئەو کەسەی کەوا جوێنی پێدەدات بە ناحەق بە فاسقێتی و لەڕێدەرچوون، و کوشتار کردنشی بە بەشێك لە بێباوەڕی ... بە واتای بێباوەڕی و داپۆشینی نیعمەت و چاکەکاری لە برایەتی موسڵمانانەدا .

هەروەها (الـمناوي) فەرموویەتی: (وقتالُ الـمسلم أخاه في الدين وإنْ لـم يكن من النسب كفر أي يشبه الكفر مـن حيث إنه من شأن الكفار، فـأطلق عليـه الكفر لشبهه به أو أراد الكفر اللغوي وهـو التغطية لأن حق الـمسلم على الـمسلم أنْ يعينه وينصره ويكف عنه أذاه)[٣٩].

واتە: کوشتار کردنی موسڵمان لە گەڵ برای ئایینییدا ئەگەر چی لە بنەواشدا برای نەبێت کوفرە واتە لە کوفر دەچێت لەو ڕووەوە کەوا ئەمە لە ئاکاری کافر و بێباوەڕەکانە ... چونکە مافی موسڵمان بە سەر موسڵمانەوە ئەوەیە کەوا یارمەتی بدات و پشتیوانی بکات زەرەر و زیانیی لێبگرێتەوە .

*** شـرح بعـض الألفـاظ الـواردة فـي الـحديث:**

قال الـحافظ: (قوله: "**وكونوا عبـاد الله إخوانا**"، زاد مسلم: "كما أمركم الله"... وهذه الـجملة تشبه التعليل لـما تقدم، كأنه قـال إذا تركتم هذه الـمنهيات كُنـتم إخوانـاً، ومفهومه إذا لـم تتركوها تصـيروا أعـداء، ومعنى كونوا إخواناً: اكتسبوا ما تصيرون بـه إخواناً مِما سبق ذكره وغير ذلك من الأمـور الـمقتضية لذلك إثباتاً ونفياً) .

(وقولـه: "**عبـاد الله**" أي يـا عبـاد الله بـحذف حرف النداء، وفيه إشارة إلى أنكـم عبيد الله فحقكم أنْ تتواخـوا بـذلك، قـال القرطبي: الـمعنى كونوا كـإخوان النسـب فـي الشفقة والرحمة والـمحبة والـمواساة والـمعاونة والنصيحة، ولعل قوله في الروايـة الزائدة: "كما أمركم الله" أي بـهذه الأوامـر الـمقدم ذكرها، فإنها جامعـةٌ لـمعانـي الإخوة، ونسبتها إلـى الله لأن الرسـول (ﷺ) مبلغٌ عن الله ...)[٤٠].

لە کۆتاییدا دەڵێم:

﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ ...

---

[٣٨] فيض القدير : (٤ / ٨٤) وانظر الفتح : (١ / ١٥٠) .

[٣٩] فيض القدير : (٤ / ٥٠٥) ، وانظر الفتح : (١ / ١٥٠).

[٤٠] الفتح : (١٠ / ٥٩٣) .